

Groeiend nationaal besef en de Verlichting als wortels van de Toonkunstbeweging

In 2029 bestaan Toonkunstkooren in Nederland tweehonderd jaar. Gerard van Egmond, oud-voorzitter van het Haags Toonkunstkoor, beschreef de beginperiode van de Toonkunstbeweging, met een accent op zijn eigen koor. Wie waren bijna tweehonderd jaar geleden de initiatiefnemers van de Toonkunstbeweging en wat waren hun drijfveren? Wanneer en waar waren de eerste optredens, en wat werd toen uitgevoerd?

door Gerard van Egmond

De oprichting in 1829 van de Maatschappij tot Bevordering der Toonkunst (MBT) paste in een tijd waarin het nationaal bewustzijn groeide, na de ontwrichtende Franse overheersing. De Belgische Opstand in 1830 zou het nationalisme verder aanwakkeren. Het toenemend nationaal elan werd ook zichtbaar op cultureel terrein. Op muziekgebied zou 'de Nederlandse Natie' internationaal weer moeten gaan meetellen, zoals in de vijftiende tot begin zeventiende eeuw.

Een tweede drijfveer van de oprichting was de achttiende-eeuwse Verlichting, met het idee dat 'het volk' ontwikkeld dient te worden, ook cultureel. De MBT ligt daarmee in het verlengde van de sinds 1784 bestaande Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. De verheffing van het volk op muzikaal vlak werd in die tijd gezien als een taak van de hogere standen, en hierbinnen van onbaatzuchtige liefhebbers ofwel amateurs. Het is dan ook niet verrassend dat de oprichters uit de toen 'betere kringen' kwamen.

Verwonderlijk is evenmin dat de oprichters allemaal mannen waren. Vrouwen (in de standenmaatschappij van toen: dames) konden in de begintijd ook geen lid worden, maar alleen donatrice. Zij kregen wel plichten, geen rechten. Een ware 'stem des volks' zijn de Toonkunstkooren overigens nooit geworden, zeker niet in Den Haag.

De oprichting

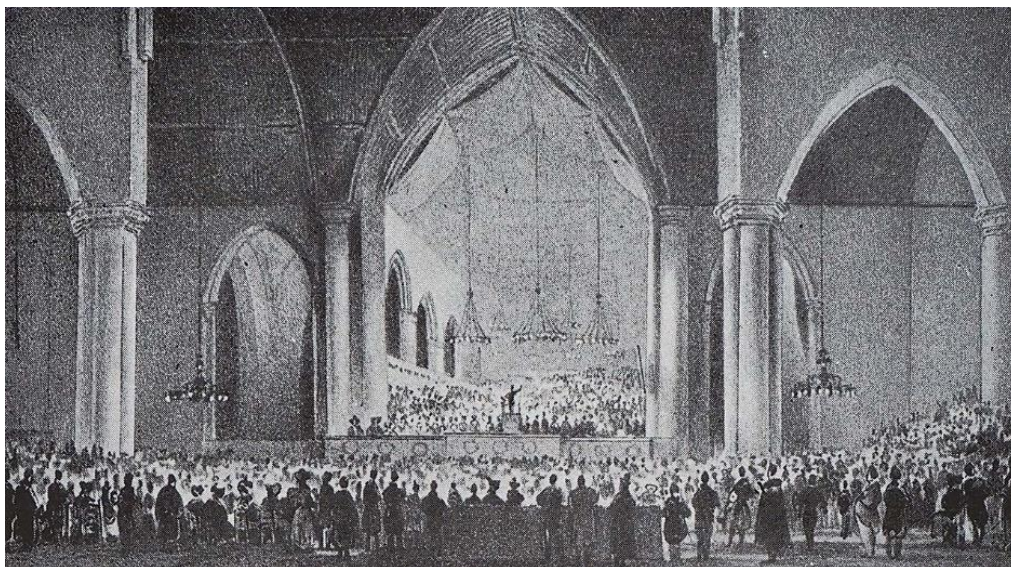
Als er één persoon vermeld moet worden die in 1829 inspirator van de oprichting van de MBT was, dan is het A.C.G. Vermeulen (1798-1872) uit Rotterdam, conrector van het Erasmiaans Gymnasium aldaar. Met – uiteraard handgeschreven – brieven richtte hij zich tot personen uit de 'beste kringen' in een aantal steden in de Noordelijke Nederlanden, waaronder Amsterdam, Den Haag, Utrecht, Dordrecht en Haarlem.

Een twintigtal vooraanstaande musici en notabelen kwam tijdens de paasdagen op 19 en 20 april bijeen in Amsterdam om de plannen van Vermeulen te bespreken. Zijn inspiratiebron waren de 'Muziekfeesten' in Duitsland geweest, die hij in 1825 in

Aken bijgewoond had. In deze paasvergadering is besloten om de MBT op te richten en werden tegelijk door de stedelijke vertegenwoordigers zes Afdelingen gevormd. Onder andere namen bestaan deze nog, met uitzondering van Haarlem. De oprichting van de

oorspronkelijk zes Toonkunstkooren (de Afdeling Haarlem heeft de tijd niet doorstaan) is dus deel geweest van een breder, landelijk initiatief. Op voorspraak van G. Groen van Prinsterer, een goede vriend van Vermeulen en kort tevoren benoemd als secretaris van het Kabinet des Konings, heeft Koning Willem I op 6 juni 1829 vanuit Brussel zijn schriftelijke goedkeuring gegeven aan het initiatief.

Het begin in 1829 en de eerste jaren hierna verliepen niet zonder horten en stoten. De Afdeling Rotterdam was sterk onthand doordat Vermeulen als vrijwilliger deelnam aan de tiendaagse veldtocht om de Belgische opstand in 1830 neer te slaan. Pas in januari 1833 keerde hij – ongedeerd – terug. In Amsterdam bleek aanvankelijk weinig animo te bestaan om mee te doen. In de bestaande elitaire muziekkringen aldaar bestond zelfs passieve weerstand. Heel anders was de reactie in de residentie. Naast Rotterdam, groeide de Afdeling 's-Gravenhage uit tot steunpilaar van de MBT. Bij afwezigheid in de vergadering van Amsterdam in 1830 nam de Haagse afdeling ook de hoofdbestuurswerkzaamheden over. Een Haagse naam die hier genoemd moet worden is die van de latere voorzitter mr. E.G. Lagemans.

'Muzijkfeest'

Algemene oorzaak dat de werkzaamheden in de eerste jaren na de oprichting van de MBT vertraging hadden, was dat in grote delen van het land de Aziatische cholera heerste, die in 1832 en 1833 duizenden slachtoffers had gemaakt. In deze tijd konden moeilijk vergaderingen of concerten gehouden worden, en het bijeenbrengen van grotere menigten werd als gevaarlijk gezien. Toen de epidemie voorbij was, kon op 16 en 17 oktober 1834 het eerste grote 'Muzijkfeest' in de Grote of Sint Jacobskerk in de residentie plaatsvinden. Bij de voorbereiding hiervan deed de Afdeling Amsterdam nog niet mee. De weerstand in de hoofdstad loste echter definitief op na de grote belangstelling die er in het land was geweest voor het feest.

De één-, twee- of zelfs driedaagse landelijke Muziekfeesten zouden in de loop van de negentiende eeuw roemruchte concertfestijnen worden. De officiële reeks van deze feesten vond haar einde in 1907 in Rotterdam.

Doelen van de MBT

Als doel van de MBT werd breed geformuleerd 'de bevordering der toonkunst'. Naast het uitvoeren van grote muziekwerken, is in 1829 een palet van andere instrumenten benoemd om dit algemene doel te bereiken, waaronder het bevorderen van het

muziekonderwijs, het stimuleren van muzikwetenschappelijk onderzoek en de ondersteuning van veelbelovende jeugdige toonkunstenaars. Op veel van deze terreinen heeft de Maatschappij een initiërende rol gehad.

Omstreeks 2007 is de MBT van koers veranderd. Zij beheert nu alleen nog fondsen, legaten en stichtingen waarmee zij een vervolg geeft aan haar historische opdracht. Voor de belangenbehartiging van de koren werd toen de Vereniging Toonkunst Nederland opgericht.

De Hofkapel

In enkele opzichten had de Afdeling 's-Gravenhage in de aanvangsfase een gunstige positie in vergelijking met de koren in de andere steden. In de eerste plaats was er de belangstelling en actieve ondersteuning voor de toonkunst van de daar residerende koninklijke familie. En vanwege de aanwezigheid van het hof bestond uitsluitend in Den Haag een geprofessionaliseerd muzikleven, waaronder beroepsorkesten. De Hofkapel, eveneens opgericht in 1829, heeft bijvoorbeeld enige tijd bijgedragen aan de symfonische ondersteuning van de concerten van de Haagse Afdeling. Verder had de hofstad de Koninklijke Muziekschool, net als in Brussel en Amsterdam in 1826 opgericht 'bij decreet des Konings'.

Programma.

Donderdag 16 October 1834.

1. **OUVERTURE** van den Heer **I. B. LUBECK.**
2. **SYMPHONIE** n.º 7 in A. van **L. VAN BEETHOVEN.**
(Pause van 10 minuten.)
3. **ORATORIUM** *Die letzten Dinge* van **L. SPOHR.**
(eerste gedeelte.)
(Pause van een half uur.)
4. **ORATORIUM** *Die letzten Dinge* van **L. SPOHR.**
(tweede gedeelte.)

Vrijdag 17 October 1834.

1. **OUVERTURE** van *Egmont*, van **L. VAN BEETHOVEN**
2. **HYMNE** (*Requiem*) van **W. A. MOZART.**
van n.º 2 tot en met n.º 9)
(Pause van een half uur.)
3. **JUBEL-OUVERTURE**, van den Heer **J. B. VAN BREE.**
4. **ORATORIUM** *das Ende des Gerechten* van **SCHICHT.**
(tweede gedeelte.)
5. **HALLELUJA**; koor uit het *Oratorium: der Messias*,
van **HÄNDEL.**

Aanvang 's avonds ten 6½ ure precies,

In het Den Haag van die tijd bestond ook een levendige muziekcultuur, met de Diligentiaconcerten en de uitvoeringen van de Franse Opera in het rond 1800 tot theater verbouwde paleis, dat nu de Koninklijke Schouwburg heet. De koninklijke familie woonde in 1834 ook het eerste Algemene Muziekfeest bij. De illustratie hiernaast toont het programma van dit feest, maar welk koor welk werk heeft uitgevoerd, is niet duidelijk. Mogelijk zijn ook werken door samenwerkende koren gebracht.

In Den Haag was in 1834 geen concertzaal beschikbaar. Geschikte concertruimten waren er hoe dan ook nauwelijks in het land. Uitwijken naar de Grote Kerk voor het Muziekfeest was onontkoombaar, maar ging niet makkelijk. Want op het programma stond ook het *Requiem* (hier *Hymne* genoemd) van Mozart, met zijn Latijnse tekst volgens katholiek ritueel. Het bestuur van de protestantse Grote Kerk had hier aanvankelijk problemen

mee. De bemiddeling van Koning Willem I bleek nodig om de accommodatie voor de organisatie van het Muziekfeest beschikbaar te krijgen.

Dirigent van het Muziekfeest in 1834 in Den Haag was J.H. Lübeck (1799-1865), van geboorte Duitser. Hij had al de leiding van de Koninklijke Muziekschool en de Hofkapel, en

werd ook de eerste 'directeur' van de Haagse Toonkunstafdeling. In 1835 en 1836 bracht deze haar concerten in de Lutherse Kerk, en hierna tot 1874 meestal in de zaal van de 'Maatschappij Diligentia'. Het eerste decennium werd het koor actief ondersteund door het Hof en leden van de Hofhouding, vooral financieel.

In november 2004 vond ter gelegenheid van 175 jaar MBT weer een 'Muziekfeest' plaats, nu in de Dr. Anton Philipszaal, in aanwezigheid van Koningin Beatrix. Vier van de vijf koren die tegelijk met de MBT zijn opgericht, brachten toen Nederlandse koormuziek uit 1828 tot 2004.

De Toonkunstbeweging groeide na 1829 uit over het hele land. In de loop van de negentiende eeuw werden op veel plaatsen Toonkunstkooren opgericht. De Vereniging Toonkunst Nederland telt momenteel ruim tachtig aangesloten koren, waarvan 29 Toonkunst in hun naam dragen.

Dit artikel is eerder verschenen in Toonbeeld 2022-2023, het jaarlijkse magazine van het Haags Toonkunstkoor.

Geraadpleegde bronnen:

– 1829-1979 Jubileumboek van de Afdeling 's-Gravenhage en Omstreken van de Maatschappij tot Bevordering der Toonkunst;

– Geestdrift & muzikale zin, Geschiedenis van het Amsterdamse Toonkunstkoor 1828-2000 Guus Hofman-Alema, Uitgeverij De Berk 2005;

– Toonkunst-Nieuws No. 148 september 2004/3 Maatschappij tot Bevordering der Toonkunst 1829-2004: 175 jaar impuls en vernieuwing.